

TÜRKİYE İLE AB, GIDA VE CANLI HAYVAN SEKTÖRÜ DIŞ TİCARETİNDE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET ANALİZİ

Gülay ERÜN

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İdare Merkezi Ulus/ANKARA
E-posta: gulay.sakalli@tcmb.gov.tr

Özet

Günümüzde dış ticaret büyük oranda endüstri içi gerçekleşmektedir. Endüstri içi ticaretin (EİT) ölçümünde Grubel-Lloyd indeksi kullanılmaktadır. Türkiye ile AB ülkeleri arasında gıda ve canlı hayvan sektörü toplamında ve alt sektörlerinde hesaplanan Grubel-Lloyd indeksi ve birim değer oranları analizine göre, Türkiye ile AB-15 ve AB-27 arasında mevcut endüstri içi ticarete yüksek kalite dikey EİT yapısı varken, tek tek ülkeler için yapılan analize bakıldığında düşük kalite dikey EİT yapısı hakimdir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri içi ticaret, Türkiye, Avrupa Birliği

Alan Tanımı: Uluslararası iktisat

THE ANALYSIS OF INTRA INDUSTRY TRADE BETWEEN TURKEY AND EUROPEAN UNION IN FOOD AND LIVE ANIMAL SECTOR

Abstract

This study explains the intra industry trade (ITT) in Turkey's foreign trade with European Union (EU) and with its member countries in food and live animals industry. The results mainly offers that the ITT between Turkey and EU is mostly high quality vertical ITT type trading. On the other hand the ITT assessment between Turkey and European countries indicates low quality vertical ITT type trading. Vertical ITT type expresses the ITT between developed countries and underdeveloped countries. So the results are suitable for ITT between Turkey and EU and member countries.

Key Words: Intra Industry Trade, Turkey, European Union

JEL Classification: F10, F14

1.GİRİŞ

Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre üretim, ölçüğe göre getirinin sabit olduğu durumda, tek bir faktöre bağlı olarak gerçekleştirilir. İki ülkenin olduğu ve iki malın üretiminin yapıldığı modelde, dış ticaretten elde edilen kazanç ihraç malını üretmek için gereken emek miktarı ile ithal malın yurtiçinde üretilmesi durumunda gereken emek miktarının karşılaştırması ile tespit edilmektedir. Bir ülkenin ihraç ettiği malın üretimi için gereken emek miktarı, bu ülkenin ithal ettiği malı kendisinin üretmesi durumunda katlanacağı emek maliyetinden düşük olacaktır. Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde endüstriler arası bir uzmanlaşma ve dış ticaret yapısı söz konusudur.

Günümüzde ise dış ticaretin büyük oranda endüstri içi gerçekleştiği görülmektedir. Geleneksel dış ticaret teorilerinin varsayımları ölçüğe göre sabit getiri, tam rekabet piyasaları yerini ölçüğe göre artan getiri ve eksik rekabet piyasalarına bırakmıştır. Ülkeler faktör donanımlarına veya karşılaştırmalı üstünlüklerine göre uzmanlaşmamaktadır. Ülkeler bir malın hem ihracatçısı hem de ithalatçısı olabilmektedir. Dış ticaret, benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arasında gerçekleşmektedir (Yılmaz,1992:219).

Bu çalışmada, Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) ülkeleri arasındaki gıda ve canlı hayvan sektörü toplamı ve alt sektörlerde EİT düzeyi hesaplanarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİN ÖLÇÜMÜ

İktisat literatüründe endüstri içi ticaretin ölçümünde genel kabul görmüş olan Grubel-Lloyd (GL) indeksi yönteminde, EİT, bir ülkenin toplam ticaretinin bir yüzdesi olarak ifade edilmektedir. Endüstri “i” için EİT oranı:

$GL_i = 1 - (|X_i - M_i| / (X_i + M_i))$ 'dir.

X_i ve M_i ihracat ve ithalatı ifade etmektedir. GL_i değeri, 0 ile 1 arasında olacaktır. “i” sektöründe ticaretin tek yönlü olması halinde, GL_i sıfıra eşit olacaktır. GL_i 'nin 1'e eşit olması ise, “i” sektöründe ihracat ve ithalat miktarının eşit olması anlamındadır ve endüstri içi ticaretin geliştiğini gösterir (Emirhan,2002:3).

Toplam EİT, dikey ve yatay olarak ikiye ayrılabilir (Emirhan,2005:4). Dikey EİT, aynı sektörde farklı kalitelerde malların iki yönlü ticaretini kapsamaktadır ve gelişmiş ülkeler (GÜ) ile gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) arasında görülmektedir. Dikey EİT, ülkelere özgü farklılıklara göre belirlenmekte ve farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arası ticareti açıklamaktadır.

Falvey'e göre, her ülke imalat sanayi sermaye yoğun üretim biçimiyle çalışsa da, farklı bir emek ve sermaye bileşimine sahip olunacağından tek bir homojen mal üretilmeyecektir. Daha yüksek sermaye-emek oranı ile çalışan ülkeler, daha yüksek kalitede mal üreteceklerdir. Daha düşük sermaye-emek oranı ile çalışan ülkelerde ise nispeten daha düşük kaliteli mallar üretilmektedir. Sermaye yoğunluğu yüksek olan ülke daha kaliteli mal ihraç ederken, emek yoğunluğu yüksek olan ülke ise, nispeten düşük kaliteli mal ihraç edecektir (Falvey, 1981:2)

Clark ve Stanley'e göre, dış ticaret yapılan partner ülke ekonomisinin büyüklüğü dikey EİT'i olumlu, ülkeler arasındaki coğrafi uzaklık ise olumsuz etkilemektedir. Ülkeler arasındaki nispi faktör donanım farklılıkları ne kadar fazlaysa dikey EİT, o ölçüde olumsuz etkilenecektir. Dikey EİT, ürünlerin kalite farklılığına dayanmaktadır. Daha sermaye yoğun olan gelişmiş ülke yüksek kaliteli mal ihraç ederken, gelişmekte olan ülke ise kalitesi düşük emek yoğun mal ihraç edecektir. Ülkelerin nispi faktör donanımları ve ekonomik büyüklükleri birbirine yaklaştıkça EİT düzeyi de artacaktır (Clark,1999:91)

Yatay EİT ise, kalite farklılığı dışında farklı özellikteki ama aynı sektöre ait malların iki yönlü ticaretini kapsamaktadır ve ölçek ekonomisi ve ürün farklılaştırması gibi faktörlere göre belirlenmektedir (Stanislav, 2007:159).

Martin ve Blanes, çalışmalarında ülkelerin teknoloji düzeyi ve emek donanımlarındaki farklılıkların dikey EİT'i açıklamakta anlamlı sonuçlar verdiğini tespit etmişlerdir. Bunun yanında ölçek ekonomileri ve mal farklılaşması da yatay EİT'i belirleyen etkenlerdir (Martin,1999:14).

Emirhan çalışmasında Türkiye toplam dış ticaretinin yüzde 83.6'sının dikey EİT'den oluştuğunu bulmuştur. Türkiye ile ticaret yaptığı ülkeler arasında mevcut GSYİH düzeyi ve kişi başı GSYİH düzeyi farklılıkları dikey EİT düzeyini etkileyen faktörlerdir. Ülkeler arasındaki coğrafi uzaklık arttıkça, dikey EİT düşmektedir (Emirhan,2005:8)

Aturupane, Djankov ve Hoekman çalışmalarında doğrudan yabancı yatırım düzeyi ve ürün farklılaşması ile yatay EİT arasında oldukça güçlü pozitif ilişki bulmuşlardır. Ölçek ekonomisi ve yatay EİT arasında negatif yönlü ilişki vardır (Aturupane,1997:20)

Yatay ile dikey EİT ayrımını yapabilmek için, ihracat ile ithalata konu mallar arasındaki kalite farklılığı kullanılabilir. Malların fiyatlarındaki ya da birim değerlerindeki farklılıklar, söz konusu malların kalite farklılığını yansıtmaktadır. Malların ticaret değerlerinin, miktarlarına bölünerek elde edilen birim değer, bu malların ortalama bir fiyatını ve dolayısıyla kalitesini gösterecektir. İhracat birim değeri, belli bir sektör toplam ihracat değerinin, toplam ihracat miktarına oranıdır. İthalat birim değeri de toplam ithalat değerinin toplam ithalat miktarına oranıdır. İthalatın birim değeri UV^m_i ve ihracatın birim değeri UV^x_i ile ifade edildiğinde, " $1-\alpha < (UV^x_i / UV^m_i) < 1+\alpha$ " kriteri sağlanırsa, yatay EİT vardır. Ancak; " $(UV^x_i / UV^m_i) < 1 - \alpha$ " ya da " $(UV^x_i / UV^m_i) > 1 + \alpha$ " koşulları sağlanır ise, dikey EİT söz konusu olacaktır. Alfa (α); % +/- 15, taşımacılık ve sigorta giderlerini göstermektedir (Greenaway,1999:1509).

Dikey EİT ,düşük kalite ve yüksek kalite olarak ayrıştırılabilir. Bir ülkenin ihraç ettiği malların kalitesi ithal ettiği aynı sektöre ait mallar kalitesinden yüksek ise, yüksek kalite dikey EİT söz konusudur. Bir ülkenin ihraç ettiği malların kalitesi ithal mallarına oranla düşük ise, düşük kalite EİT vardır. Diğer bir deyişle, bir malın nispi birim değer indeksi; $(UV^x / UV^m) < (1/(1+\alpha))$ ise, **düşük kalite dikey EİT**, $(UV^x / UV^m) > (1+\alpha)$ ise, **yüksek kalite dikey EİT** vardır (Şimşek,2005:47).

3.GIDA VE CANLI HAYVAN SEKTÖRÜNDE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET

Bu bölümde gıda ve canlı hayvan sektörü toplamı GL değerleri ve birim değer oranları hesaplanmıştır. Eurostat SITC standardı 1995-2009 yıllık verileri ile yapılan hesaplamalar sonucunda şu değerlendirmeler yapılabilir:

Türkiye ile Belçika ticaretinde 1999, 2003, 2006, 2008 ve 2009 yıllarında yatay EİT ve diğer yıllarda yüksek kalite dikey EİT saptanmıştır. Türkiye ile Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Fransa ve Almanya arasındaki gıda ve canlı hayvan ticareti yüksek kalite dikey EİT yapısındadır. Macaristan, Fransa ve İspanya ile ticarete EİT çok güçlüdür. İspanya ile ticarete hem yatay hem de dikey EİT özelliği görülmektedir. Türkiye'nin İtalya ve Yunanistan ile ticaretinde anlamlı bir EİT düzeyi yoktur. Ayrıca Estonya, İsveç, Lüksemburg, Malta, Letonya ve Avusturya arasındaki ticarete EİT düzeyi çok düşüktür. Türkiye net ihracatçı ülke konumundadır. Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Slovenya ile 1999 yılından itibaren ticaret yapmaktadır ve dikey EİT mevcuttur. Ancak Slovakya ile ticarete sadece 2007, 2008 ve 2009 yıllarında yatay EİT görülmektedir. Türkiye ile bu ülkeler arasında EİT gittikçe artmaktadır. Danimarka ile gerçekleştirilen ticarete EİT özellikle 1990'lı yıllarda yüksektir. 1990'lı yıllarda düşük kalite dikey EİT varken, 2000'li yıllarda hem yüksek kalite hem de düşük kalite dikey EİT saptanmıştır. Finlandiya ile olan ticarete 1996, 1997 ve 1998 yıllarında yatay EİT varken, 1999 yılından itibaren dikey EİT hakim olmuştur. İrlanda ile gerçekleştirilen ticarete, EİT 2000'li yıllarda artmaktadır ve düşük kalite EİT yapısı göstermektedir. Türkiye'nin Hollanda ve Polonya ile olan ticareti ise genelde düşük kalite dikey EİT yapısı göstermektedir.

4.GIDA VE CANLI HAYVAN ALT SEKTÖRLERİ ANALİZİ

Gıda ve canlı hayvan sektörü, canlı hayvan, et ve et ürünleri, süt ürünleri ve kuş yumurtası, balık ve diğer su hayvanları, hububat ve ürünleri, sebze ve meyva, şeker ve şekerli ürünler ile bal, kahve, çay, kakao, baharat vb., hayvan yemi ve diğer yiyecek türü alt sektörlerine ayrılmaktadır. Aşağıda alt sektörler için yapılan GL ve birim değer oranları analizinden elde edilen sonuçlar sunulmaktadır:

Türkiye ile AB arasındaki ticarete **canlı hayvan** alt sektöründe genel olarak düşük oranda EİT görülmektedir. Türkiye ile Avusturya arasında tek yönlü bir ticaret mevcuttur. Türkiye Avusturya ile olan ticaretinde net ithalatçı ülkedir. Türkiye, Belçika ile olan ticaretinde 2005 öncesinde net ithalatçı iken, 2005 yılından itibaren de düşük kalite EİT görülmüştür. Türkiye'nin Bulgaristan ile ticaretinde 2000'li yıllarda EİT görülmekle birlikte GL değerleri düşüktür. Türkiye genelde canlı hayvan net ithalatçısı ülke konumundadır. Türkiye ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Slovenya, Slovakya, Estonya, Finlandiya, Litvanya, Lüksemburg, Letonya, Malta, Çek Cumhuriyeti, İspanya, Yunanistan, Polonya, Portekiz, Romanya, İsveç, İrlanda, Macaristan arasında ya düşük miktarda ticaret yapılmakta ya da ticaret yapılmamaktadır. Türkiye ile Danimarka ve Almanya arasında EİT anlamı değildir. Türkiye bu ülkelerden büyük miktarda canlı hayvan ithal etmektedir. Türkiye'nin Fransa ile olan ticaretinde düşük kalite EİT vardır.

Türkiye ile AB-27 arasında **et ve et ürünleri** dış ticaretinde yapılan GL analizinde yüksek kalite EİT düzeyi bulunmuştur. Türkiye, AB ülkelerine yüksek kaliteli et ve ürünleri ithal ederken, hemen hemen eşit miktarda düşük kaliteli et ve ürünleri ihraç etmektedir. Türkiye 2009 yılı ithalatında Hollanda, Almanya ve Fransa ilk sırayı alırken, ihracatında ise İtalya, Romanya ve Macaristan ilk sıradadır. İsveç, Slovenya, Slovakya, Portekiz, Polonya, Malta, Letonya, Lüksemburg, Litvanya, İrlanda, Finlandiya, Çek Cumhuriyeti ve GKRY ile et ve ürünleri alt sektöründe ticaret ya yapılmamakta ya da çok az düzeydedir. Hollanda, Romanya ve Bulgaristan ile ticarete EİT düşüktür. Türkiye bu ülkelerden yüksek miktarda et ve ürünleri ithal etmektedir. Türkiye, İtalya, Yunanistan, Macaristan, Fransa ve İngiltere karşısında net ihracatçı ülkedir. EİT düzeyi çok düşüktür. Türkiye ile Avusturya ticaretinde 1995-2003 döneminde Türkiye Avusturya'dan et ve ürünleri ithal etmiştir. Türkiye, 2004 ve 2005 yıllarında Avusturya ya et ihraç etse de 2008 yılından itibaren yeniden ithalci ülke konumuna gelmiştir. Türkiye 1990'lı yılların sonunda Almanya'dan et ithal ederken, 2000'li yıllarda bu yapı tersine dönmüş ve Türkiye Almanya'ya et ihraç eder konuma gelmiştir.

Türkiye ile AB **süt ürünleri ve kuş yumurtası** ticaretinde EİT düşüktür. Türkiye AB ülkelerinden süt ürünleri ve kuş yumurtası ithal eder konumdadır. Türkiye'nin 2009 yılı ithalatında en büyük payı, Hollanda, Fransa, İrlanda ve Almanya almıştır. Türkiye, sadece Bulgaristan ile ticaretinde, genelde net ihracatçı ülke olmuştur. Türkiye ile Romanya arasındaki ticarete ise, 2000'li yılların başında Türkiye net ihracatçı iken, 2000'li yılların sonunda net ithalatçı konumuna gelmiştir. Türkiye ile Portekiz arasında anlamlı düzeyde ticaret yapılmazken, 2005 yılından itibaren, Türkiye Portekiz'den süt ürünleri ve kuş yumurtası ithal etmiştir. İhracatı yoktur. Türkiye, Danimarka ve Yunanistan'a ihracat yapmazken süt ürünleri ve kuş yumurtası ithal etmektedir. GKRY, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Lüksemburg, Malta, Litvanya, Slovenya, Slovakya, İsveç ile ticaret ya yapılmamakta ya da çok düşük düzeyde gerçekleşmektedir.

Türkiye ile AB-27, **balık ve diğer su hayvanları** ticaretinde EİT düzeyi düşüktür. Türkiye, Avusturya, Belçika, Almanya, Fransa, İngiltere, Yunanistan, Çek Cumhuriyeti, Portekiz, İtalya, İsveç ve Hollanda karşısında net ihracatçı ülkedir. Türkiye ile Bulgaristan arasında 2000'li yılların

başlarında EİT gözlenmekle birlikte daha sonra Türkiye net ihracatçı ülke konumuna gelmiştir. Türkiye Danimarka ile olan ticaretinde öncesinde net ithalatçı ülke iken, 2005 yılından itibaren net ihracatçı ülke konumuna gelmiştir. Endüstri içi ticaret 1996-1998 arasında güçlü iken 2000'li yıllarda gittikçe düşmüştür. Türkiye İspanya ile ticaretinde, 1995-2000 döneminde net ithalatçı iken, 2001 yılından sonra net ihracatçı ülke olmuştur. EİT, 2000'li yıllarda düşmüştür. Türkiye Polonya ve Romanya'ya 2000'li yıllarda balık ihraç etmeye başlamıştır. 2004, 2005 yıllarında Romanya ile olan ticaret EİT özelliği göstermekle birlikte, 2000'li yılların sonunda Türkiye net ihracatçı ülke konumuna gelmiştir. Balık ve diğer su hayvanları EİT'i düşük kalite dikey EİT şeklinde olmuştur. Türkiye ile GKRY, Estonya, Finlandiya, Macaristan, İrlanda, Litvanya, Lüksemburg, Letonya, Slovenya, Slovakya, Malta, arasında balık ve diğer su hayvanları alt sektöründe ticaret ya hiç yapılmamakta ya da çok düşük düzeyde gerçekleşmektedir.

Türkiye ile AB-15, AB-25 ve AB-27 arasında **hububat ve ürünleri** ticaretinde EİT özellikle 2004 ve 2005 yıllarında olmak üzere yüksektir ve 2006 yılı hariç yüksek kalite dikey EİT şeklindedir. Türkiye'nin Avusturya ile olan ticaretinde 1998-2001 döneminde EİT görülmekle birlikte, diğer yıllarda Türkiye net ihracatçı ülke konumunda olmuştur. Türkiye ile Belçika arasındaki dış ticarete 1995-2000 arası dönemde Türkiye net ithalatçı ülke iken, EİT 2000'li yıllarda artmıştır. Türkiye'nin Almanya, İtalya ve İngiltere, Bulgaristan, İspanya ile olan dış ticaretinde, yıldan yıla düzeyi değişmekle birlikte EİT görülmektedir. Almanya ve Bulgaristan ile olan ticaret yüksek kalite EİT şeklindedir. Türkiye'nin GKRY, Lüksemburg, Estonya ve İrlanda ile dış ticareti hemen hemen hiç yoktur veya çok düşük düzeyde gerçekleşmektedir. Türkiye ile Çek Cumhuriyeti; Letonya, Litvanya, Portekiz, Slovenya, Slovakya ve Malta arasındaki ticarete EİT düzeyi düşüktür. Türkiye net ihracatçı ülke konumundadır. Türkiye ile Polonya, Romanya ve Macaristan arasındaki ticarete Türkiye genelde net ithalatçı konumundadır. Ancak özellikle 2004 ve 2006 yıllarında Romanya ile Türkiye dış ticaretinde yüksek kalite dikey EİT görülmektedir. Türkiye ile İsveç arasındaki ticarete, EİT zaman zaman (özellikle 2000 ve 2006 yıllarında) gerçekleşmekle birlikte, genel olarak Türkiye net ihracatçı ülke konumundadır. Türkiye ile Hollanda arasındaki dış ticarete 2000'li yılların sonlarına doğru zayıflamakla birlikte düşük kalite endüstri içi ticaret görülmektedir. Türkiye son yıllarda ise ağırlıklı olarak net ihracatçı ülke konumundadır. İtalya ile genelde düşük kalite EİT varken, İngiltere ve İspanya ile hem düşük kalite hem de yüksek kalite EİT görülmektedir. Türkiye ile Danimarka arasındaki ticarete 1990'lı yıllarda Türkiye net ithalatçı ülke iken, 2000'li yıllarda genelde net ihracatçı ülke konumundadır. EİT özellikle 1995 ve 1996 yıllarında güçlü iken gittikçe düşmüştür. Türkiye ile Fransa arasındaki ticarete, 2002, 2006 ve 1995 yıllarında görülen EİT dışında Türkiye net ithalatçı ülke olmuştur. Türkiye ile Finlandiya arasındaki ticaret düşük düzeydedir. 2000'li yılların sonlarında Türkiye genelde net ithalatçı ülkedir. Türkiye ile Yunanistan ticaretinde 1999, 2002 ve 2004 yıllarında yüksek düzeyde EİT görülmekle birlikte diğer yıllarda Türkiye genelde net ihracatçı ülke olmuştur. Ancak özellikle 2008 ve 2009 yıllarında Türkiye net ithalatçı ülke konumuna gelmiş ve ithalat düzeyi 2007 yılındaki 470.022 avro düzeyinden 2008 yılında 12.970.599 avro ve 2009 yılında 20.400.118 avro düzeyine yükselmiştir.

Türkiye AB ülkeleri arasında **sebze ve meyva** alt sektöründe endüstri içi ticaret görülmemektedir. Ticaret tek yönlüdür. Türkiye, AB-15, AB-25 ve AB-27 ile olan ticaretinde her yıl net ihracatçı ülke konumunda olmuştur. Avusturya, Belçika, Almanya, Danimarka, İspanya, Fransa, İngiltere, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Hollanda, Portekiz, Finlandiya, Polonya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve İsveç ile olan ticarete Türkiye büyük miktarda ihracat yapmaktadır. Türkiye Litvanya, Letonya, Malta, Slovenya, Slovakya ile olan ticaretinde net ihracatçı ülke olup

bu ülkelerden ya ithalat yapmamakta ya da çok az miktarda ithalat yapılmaktadır. Türkiye ile GKRY arasında dış ticaret hemen hemen hiç yapılmamaktadır. 1999-2004 döneminde düşük miktarda ihracat yapılmış ve 2005 yılında da sebze ve meyva ithalatı gerçekleştirilmiştir. Türkiye ile Lüksemburg dış ticareti bazı yıllarda gerçekleştirilen küçük miktarda ihracat dışında yoktur denilebilir.

Türkiye ile AB-15, AB-25 ve AB-27 arasındaki **şeker ve şekerli ürünler** ticaretinde EİT görülmekle birlikte çok güçlü değildir. EİT genelde yüksek kalite EİT'dir. Hesaplanmış GL değerleri, 1990'lı yılların sonlarında daha yüksek iken gittikçe düşmüştür. Türkiye'nin AB'ye olan ihracatı ithalatından büyüktür. Türkiye'nin Avusturya ve Belçika ile olan ticaretinde anlamlı bir EİT düzeyi görülmemektedir. Türkiye bu ülkeler karşısında 1990'lı yılların sonlarında ihracatından daha fazla ithalat gerçekleştirirken, 1998'den itibaren ihracatı artmış ve net ihracatçı ülke konumuna gelmiştir. Türkiye ile Çek Cumhuriyeti ticaretinde 2000'li yılların sonlarında ithalat yapılmamıştır. Türkiyenin ihracatçı olduğu bir dış ticaret yapısı hakim olmuştur. Türkiye ile Almanya arasında genelde yüksek kalite ve Türkiye ile Danimarka arasında genelde düşük kalite EİT görülmektedir. Ancak GL değerleri çok yüksek değildir ve Türkiye bu ülkeler karşısında net ihracatçı ülke konumundadır.

Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki **kahve, çay, baharat vb.** alt sektörü ticaretinde düşük kalite EİT görülmektedir. Türkiye ile AB-15, AB-25, Avro Alanı ve AB-27 arasındaki ticarete EİT, 2000'li yılların başlarında daha güçlü iken son yıllarda azalmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin ithalatı ihracatını aşmaktadır. Türkiye ile Avusturya, Belçika, Almanya, Fransa, İngiltere ve İsveç arasındaki dış ticarete, düşük kalite EİT görülmektedir. İngiltere ile EİT düzeyi çok güçlüdür. Türkiye'nin İngiltereye ihracatı ve ithalatı hemen her yıl yaklaşık olarak eşit düzeyde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Hollanda ile ticaretinde 1990'lı yılların sonlarında EİT güçlü iken, gittikçe düşmüş ve 2000'li yıllarda tek yönlü bir ticaret yapısına doğru gidilmiştir. Bu dönemde Türkiye net ithalatçı konumunda olmuştur. Türkiye'nin Bulgaristan ile ticaretinde, EİT 2000 ve 2002 yıllarında güçlü olmakla birlikte diğer yıllarda Türkiye genelde net ihracatçı ülke olmuştur. Türkiye ile GKRY, Lüksemburg arasında neredeyse herhangi bir ticaret yapılmamıştır. Türkiye Çek Cumhuriyeti ve Polonya ile ticaretinde genelde net ithalatçı ülke olmuştur. Türkiye, Danimarka ile ticaretinde 1990'lı yılların sonlarında genelde net ihracatçı olmuşken, 2000'li yılların sonlarında düşük kalite EİT görülmektedir. Türkiye ile Estonya arasındaki ticaret tek yönlüdür. Türkiye, Estonya'ya kahve, çay, baharat ihraç ederken düşük miktarda mal ithal etmiştir. 2005-2009 dönemde ithalat gerçekleşmemiştir. Türkiye ile İspanya, Yunanistan, İrlanda, Macaristan ve İtalya arasındaki ticaret tek yönlüdür. EİT düzeyi çok düşüktür. Türkiye İspanya, İrlanda ve İtalya ile olan ticaretinde net ithalatçı ülke iken, Yunanistan ve Macaristan ile olan ticaretinde net ihracatçı ülke konumundadır. Türkiye, Litvanya, Letonya, Malta ve Portekiz karşısında net ihracatçı ülke konumundadır. İthalat genelde yapılmamıştır ya da çok düşük düzeylerde gerçekleşmiştir. Türkiye Romanya ile olan ticaretinde net ihracatçı ülke olmuştur. Ancak 2005 yılından itibaren Türkiye'nin Romanya'dan gerçekleştirdiği ithalat artmış ve ihracat ile ithalat eşitlenme eğilimine girmiştir. Son 5 yıllık dönemde düşük kalite EİT görülmektedir. Türkiye'nin Slovakya ve Slovenya ile kahve, çay, baharat ticareti 2000'li yıllardan itibaren artmıştır. Türkiye Slovakya ile olan ticaretinde 2000'li yılların başlarında net ihracatçı iken, 2000'li yılların sonlarında net ithalatçı ülke konumunda olmuştur. EİT özellikle son yıllarda artma eğilimine girmiştir. 1999-2003 döneminde Türkiye, Slovenya'ya ihracat yapmış, ithalat ise yapılmamıştır. 2004 yılından itibaren ithalat ve ihracat yapılmakla birlikte EİT güçlü değildir. Türkiye 2004 yılından itibaren Slovenya ile ticaretinde net ithalatçıdır.

Türkiye ile AB ülkeleri **hayvan yemi** alt sektöründe EİT görülmemektedir. Türkiye AB-15, AB-25, AB-27 ve avro alanı toplamında net ithalatçı konumundadır. Türkiye ithalatında ilk sırayı İtalya, İspanya ve Bulgaristan almaktadır. Türkiye'nin Avusturya ve Danimarka ile ticaretinde genelde ihracat yapılmamıştır. Türkiye net ithalatçı ülke konumundadır. Türkiye ile Belçika, Bulgaristan, Almanya, İspanya, Fransa, İngiltere, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Hollanda, Polonya ve Romanya arasındaki ticarete Türkiye ihracat yapsa da ithalatı daha yüksektir. Türkiye ile GKRY, Estonya, Finlandiya, Litvanya, Letonya, Lüksemburg, Malta, İsveç, Slovenya ve Slovakya arasında ya herhangi bir ticaret yapılmamakta ya da çok kısıtlı miktarda ticaret yapılmaktadır. Türkiye ile Çek Cumhuriyeti arasında 2000'li yılların sonuna değin dış ticaret yapılmamıştır. Ancak 2005 yılından sonra Türkiye'nin Çek Cumhuriyetinden hayvan yemi ithal ettiği görülmektedir. Türkiye ile Portekiz arasındaki ticarete farklı olarak Türkiye net ihracatçı konumundadır. Türkiye, Portekiz'den sadece 2007 yılında hayvan yemi ithal etmiştir.

5. SONUÇ

1975 yılında Grubel ve Lloyd'un GL indeksini oluşturmasıyla birlikte, iktisat literatüründe yapılan çalışmalar göstermiştir ki; hem komşu ülkeler arasında hem de karşılıklı olarak ticareti engelleyen kota vb. tüm tarifeler vb. engelleri kaldıran ülkeler arasında EİT artmaktadır. Ayrıca iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi arttıkça, EİT de artacaktır. Türkiye ile AB ülkeleri coğrafi olarak birbirine yakın ülkelerdir. Ayrıca gümrük birliği ile sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerinde ticareti engelleyen tarife vb. engeller de kaldırılmıştır. Bu sebeplerle Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki endüstri içi ticaretin artması beklenmektedir.

Türkiye ile AB-15 arasındaki endüstri içi ticarete, 1995 yılında 0.53 olan GL değeri, gittikçe düşmüş ve 1995-2010 döneminde 0.21 ile 0.38 arasında değerler almıştır. Türkiye ile AB-27 arasındaki EİT için hesaplanan GL değerleri de genelde 0.21 ile 0.36 arasında bulunmuştur. Ancak tek tek ülkelere bakıldığında bazı ülkeler için endüstri içi ticaretin güçlü olduğu görülmektedir. Türkiye'nin özellikle Macaristan, Bulgaristan, Danimarka, İspanya, İrlanda ve Romanya ile olan gıda ve canlı hayvan sektörü endüstri içi ticareti daha güçlüdür.

Türkiye ile AB-15 ve AB-27 arasında yüksek kalite dikey EİT yapısı hakim olmakla birlikte tek tek ülkeler için yapılan analize bakıldığında düşük kalite dikey EİT yapısı hakimdir. Dikey EİT yapısı, GOÜ ile GÜ arasındaki ticareti açıklamaktadır. Buna göre bu çalışmada yapılan analiz GOÜ özelliğini taşıyan Türkiye ile GÜ'lerden oluşan AB arasındaki ticareti desteklemektedir.

Türkiye'nin 2009 yılı gıda ve canlı hayvan ihracatında en büyük payı yüzde 78 ile sebze ve meyva, yüzde 7 ile balık ve diğer su ürünleri, yüzde 6 ile hayvan yemi ve yüzde 4 ile hububat ve ürünleri alt sektörü almaktadır. Türkiye'nin gıda ve canlı hayvan ithalatında en büyük payı yüzde 28 ile hububat ve ürünleri, yüzde 22 ile diğer gıda ürünleri, yüzde 19 ile kahve, çay, kako, baharat alt sektörü almaktadır.

Türkiye gıda ve canlı hayvan sektöründe 2009 yılında AB ülkeleri karşısında net ihracatçı konumunda iken, canlı hayvan, et ve et ürünleri, süt ve kuş yumurtası, hububat ve ürünleri, kahve, çay, kako, baharat vb. ve hayvan yemi alt sektörlerinde net ithalatçı ve balık ve diğer su hayvanları, sebze ve meyva, şeker ve şekerli ürünler ile bal ile diğer gıda ürünleri alt sektörlerinde net ihracatçı ülke konumundadır.

Türkiye'nin 2009 yılı ihracatında en büyük partnerleri, yüzde 24 ile Almanya, yüzde 15 ile Hollanda, yüzde 9 ile İtalya ve yüzde 8 ile Fransa'dır. 2009 yılı ithalatında ise yüzde 29 ile Almanya, yüzde 17 ile Romanya, yüzde 12 ile Bulgaristan ve yüzde 8 ile Yunanistan ilk sıraları

almıştır. Türkiye ile GKRY arasında ise tüm alt sektörlerde neredeyse hiç dış ticaret yapılmamaktadır.

KAYNAKLAR

Aturupane, C., Djankov S. and Hoekman B. “*Determinants of Intra-Industry Trade Between East and West Europe*”, Policy Research Working Paper, 1997.

Clark, D., and Stanley, D. “*Determinants of Intra-Industry Trade Between Developing Countries and the United States*”, Journal of Economic Development, Volume 24, Number 2, December 1999.

Emirhan, P.N. *Intra Industry Trade Dynamics of Turkey*, <http://www.etsg.org/ETSG2002/papers/Emirhan.pdf> (15.02.2010)

Emirhan, P.N. “*Determinants of Vertical Intra-Industry Trade of Turkey: Panel Data Approach*”, Dokuz Eylül University Faculty of Business, Department of Economics, Discussion Paper Series No. 05/05 October 2005.

Falvey, R., “*Commercial Policy and Intra-Industry Trade*”, Journal of International Economics 11(1981) 495-511.

Greenaway, D., Milner, C., and Elliott R. “*UK Intra-Industry Trade With The EU North And South*”, Oxford Bulletin of Economics And Statistics, 61, 3 (1999).

Koçyiğit, A., Şen A., “*The Extend of Intra Industry Trade Between Turkey and the European Union: The Impact of Customs Unions*”, Journal of Economic and Social Research 9(2), 2007.

Martin C., and Blanes, J. “*The Nature and Causes of Intra-Industry Trade: Back to the Comperative Advantage Explanation? The Case of Spain*”, European Economy Group Working Paper No.1/1999,

Stanislav, C., “*Horizontal and Vertical Intra-Industry Trade between the Former CEFTA Countries and the EU*”, Managing Global Transition (5), 2007.

Şimşek, N. “*Türkiye'nin Yatay ve Dikey Endüstri-içi Ticareti*”, D.E.Ü.İ.B.F., Cilt:20, Sayı:1, Yıl:2005.